

Roland Marti

„Wot Lubina do Blótow“?
 Jakub Bart-Ćišinski, dolojcne serbojstwo
 a dolnoserbske pismojstwo*

„Ja w Serbach być chcyl Serb najserbščiši ...“
Pereat aurea mediocritas! (ZS IV: 256)

0. Zawježenje

Jakub Bart-Ćišinski plaši ako „klasika serbskeje literatury“.¹ To jo teke jogo funkcija we znatej tšojce serbskego pismojstwa (mimo pomjenjonego stej to hyšći Handrij Zejler a Mato Kósyk): Zejler jo založar serbskeje literatury, Bart-Ćišinski pótakem jeje klasika a Kósyk nejzvětšy dolnoserbski basnikař.² Njeglědajucy na wědomnostnu dwělomnosć takich jadnorych pšipisanjow, pokazuju toš ta tšojka serbskeje literatury wěstu njerownowagu: Zejler a Bart-Ćišinski stej *serbskej* basnikarja *tout court*, dokulaž Kósyk pšedstajijo jano *dolnoserbske* pismojstwo. Což nastupa Barta-Ćišinskego, to pódšmarnjo jogo *cełoserbski* wuznam teke jubilejna konferenca: „Jakub Bart-Ćišinski – Wobnowjer serbskeje literatury / Erneuerer der sorbischen Literatur“.

Pši tom jo zajmne, až njejo se doněta dokradnje pšepytowało, lěc ma Bart-Ćišinski napšawdu taki *cełoserbski* wuznam a lěc zabjerjo samsku poziciju w kulturnem žywjenu Dolnych a Górnych Serbow.³ Dokulaž se Dolna a Górna Łužyca rozeznawatej we młogich nastupanjach, a wósebnje na pólu kultury a pismojstwa, su how dalšne slěženja notne.⁴ Ale pšepytowanje rozdžělow njedosega: za lěpše rozměše pismojstwa musy se teke glědaš na to zwězujuce. Literariske pšěgi a pšěgi literatow ga njejsu jano jedno-

* Žěkujom se R. Běgloju a SKA/SCB pši Serbskem instituce za pšipóslane materialije a P. Janašoju za póražowanje a korekturu.

¹ „Jakub Bart-Ćišinski gilt als ‚Klassiker der sorbischen Literatur‘.“ Tak pšedstajijo basnikarja nimskim cytarjam K. Lorenc (1981: 339). Pazorki pokazuju na to, až citěrujo Lorenc někajke žrědło. Njewěm, chto jo Barta-Ćišinskego přědny raz pomjenil klasikarja. Nejskerkej žo to slědk na recensiju z lěta 1889, žož chwali Jaroslav Vrchlický klasiskosć basnjenja Barta-Ćišinskego, což ten slědny rad wóspjetujo, na pš. w swójom pšeglěze literatury lužyskich Serbow z lěta 1904 (ZS IX: 23; gl. teke dolojce).

² Wobraz tšojki jo pla Serbow (ale nic jano tam) dosć woblubowany, nejskerkej pód wliwom kšescijańskeje pšedpokazni. Pšikłada gónoserbskeje tšojki stej kupka procowarjow Zejler – Bart-Ćišinski – Muka (Młynk 1956) abo kupka spisowašelow „Ćišinski, Muka und Andricki, welche gegenwärtig das dreifache Gebiet unserer Literatur dirigieren und beherrschen, Ćišinski das poetische, Muka das wissenschaftliche und Andricki das journalistische“, slědna naražona wót samego Barta-Ćišinskego, jadnogo z clonkow teje tšojki (ZS IX: 40).

³ Jadnučka publikacija wó tom pšašanju, kenž jo mě znata, jo nastawk G. Hantški z jubilejnego lěta 1981 (1985: 279–282). K tomu pšidu hyšći pšipadne pšispomnješa (na pš. w *Serbskem casniku*, gl. Witkojc 1929).

⁴ Wósebnosć dolnoserbskego pismojstwa jo pódšmarnul Frido Měťšk, gl. jogo *Chrestomatiju dolnoserbskego pismojstwa* (Měťšk 1982) a teoretiski nastawk (Měťšk 1976); gl. teke Nowotny (1983). Zajmne jo w tom nastupanju wužywanje konjunktiva w nastawku wó „serbskej literaturje“: „Genaugenommen könnte von zwei Literaturen die Rede sein“ (Piniekowa 1993:116).

bocne – we wětšynje padow se kněży mjazsobnosť. To plaši zawěsće teke za Barta-Ćišinskego. Gaby se pśedstajili pó móžnosći wšykne boki teje mjazsobnosći, deje se pšepytowaš někotare pšašanja, kenž daju se žěliš do dweju kupkowu. Prědna kupka wuchada z perspektiwy Barta-Ćišinskego a pšepytujo jogo měnjenje wó jadnotnosći serbojstwa (1.), wó jadnotnosći serbskego pismojstwa (2.) a wó pismojstwje w dolnosěrbskej rěcy (3.). Ako wósebny dypk, kenž pšechada južo k drugej kupce, daju se wuzwignuš póšěgi mjazy Bartom-Ćišinskim a Kósykom (4.). Druga kupka wopšimjejo pšašanje recepcije Barta-Ćišinskego w dolnosěrbskem pismojstwje.⁵

1. Jakub Bart-Ćišinski a serbojstwo

Bart-Ćišinski njejo jano był basnikař, ale teke procowař za serbojstwo. Wobej funkciji stej za njogo bylejš zwězanej: pšez basnjenje jo wón kšěł służyš swójomu ludoju. To dajo se wucytaš z jogo literariskego twórnjenja „patriotiskego“ raza⁶, a teke z jogo publicistiki. We tom nastupanju musymy se pšašaš, kak jo wón wižeł Serby (abo serbojstwo): ako jaden cełk abo ako dvě (abo wěcej) kupce z wěšteju samostatnosću. Dalokož jo mě znate, njejo se wón žednje teoretiski zaběrał z toš tym pšašanim. Togodla móžo se wótegrono na take pšašanje namakaš jano indirektnje, to groni w jogo basnjenju. Wužywanje takich žrědłow sebje pomina wósebnu wobglědniwosć: Wulicowař a hyšći wěcej „lyriske ja“ njewugranjatej pšeccej měnjenje awtora, to groni Barta-Ćišinskego.

Gaž se pšegłědajo basnjenje Barta-Ćišinskego, kótarež se zaběra ze zapsimješim „serbojstwo“, nadpadnjo wužywanje singulara a felowanje duala (abo plurala). To se zachopijo z dwěma sonetoma *Stwjelčko – serbowstwo* (ZS I: 6–7), kenž stej se wótšišćalejš ako nejskerkej přednej „patriotiskej“ basni 1876 w tencas jadnučkem serbskem literariskem casopisu *Łužičan*. „Serbojstwo“ jo how jaden cełk a wopšimjejo zazdašim wšykne Serby. Bóžko njedajo se wucytaš z přednych basnjow, lěc su mēnjone napšawdu wšykne Serby abo jano te, kenž jo basnikař póznał ze swójskego nazgónjenja, to groni Serby Górneje Łužyce abo hyšći mjeńšu kupku, na pš. sakske (abo samo katolske) Serby. Na to, aš se pomjenjenje „Serby“ teke wupšestrěwa na Dolne Serby, pokazujo *Swjędzenski prolog* (1880), žož wětš nosy spiwy Zejlerja⁷, „wot Lubina do Błótow“ (ZS

⁵ Rowno z tym jo se zaběrał južo spomnjety nastawk G. Hantški (gl. pšisp. 4). Dokulaž jo to wósebne pšašanje, kenž pomina se specialne pšepytowanje, bužo to tema dalšnego nastawka.

⁶ We tom nastupanju stej nejšwěcej znatej baseń *Moje serbske wuznače* (ZS III: 70–76) a „roman z najnowšich časow“ *Narodowc a wotrodźenc* (ZS VI: 102–205). Ale procowarske nastajenje su zakład za wětšy žěl jogo twórnjenja.

⁷ Zajmne jo, aš toš ten předny pšikład, žož se Dolna Łužyca indirektnje pomjenijo, chwali basnjenje Handrija Zejlerja. Zejler jo w tom casu był nejskerkej jadnučki górnoserbski basnikař, kótaregož su dosć derje znali w Dolnej Łužycy. Předny dolnosěrbski spiwnik njecerkwinego raza, kenž jo Mašica Serbska wudała w lěše 1885, *Wěnk serbskich spiwanjow za našu młožinu*, wopšimjejo sedym spiwow z pjera Zejlerja (*Serbow narodny spiw, Traše Serbowstwa, Bura chwalba, Zyma wujo, Lěše, Nazymje, Myslicka nazymu*, gl. Jordan 1885: 18–19, 28–29, 32–34). Žiwne jo pšispomnješe wudawarja w pšedgronje: „How te arije su wót slědujucych mužow z nimskego a z górnječno-łužyski serbskego pšestawjone abo z głowy napisane.“ (Jordan 1885: 4) To by wóznamjenilo, aš jo Zejler swóje basni sam pšestajil, což njejo wěrpědobne; nejskerkej pšidu pšeložki wót samego Jordana. (To plaši teke za jadnučke druge pšestajenje z górnoserbskeje rěcy w pomjenjonej zběrce, spiw *Łužyca* K.A. Fiedlerja.) Hyšći zajmnjejš jo, aš jo Bart-Ćišinski basnjenje Zejlerja, kótarež how chwali, howacej gódnosć dosć kritiski, gl. pšispomnješa k tomu w lišće A. Muce z apryla 1883: „Zejler je

I: 56).⁸ Dalšny indirektny pokaz na jednotnosť zapšimješa „serbojstwo“ pla Barta-Čišinskego móžo se teke wižeš w tom, až se geografiske mě „Lužica“ ako pšawidlo wužywa w singularje.⁹

Zajmne jo, kak wopisujo Bart-Čišinski w basnjach te boki serbskego žywjenja, žož se objektivnje kněży nutšikowne žělenje. Pšikład za to jo sonet *Serbska rěč* (ZS IV: 304), kenž jo zazdašim za basnikarja a za zjawnosć był tak wažny, až jo se tši raza pšedwótsišcał w lěše 1904 (dwójcy we *Lužicy* a raz w *Serbskich Nowinach*) do „oficialnego“ wózjawjenja w zběrce *Wysk a stysk* 1905 (we wótzělenju *Stysk*). Njeglědajucy na to, až stej na zachopjeńku 20. stolěša dolno- a górnoserbščina južo bylejš kodifikowanej ako samostatnej standardnej rěcy a až jo mjazsobna rozmějebnosć dialektow byla dosć wobmrokowana, wužywa Bart-Čišinski konsekwentnje singular „serbska rěč“ a zewšym njewobspomnjejo nutšikowne rozdžěle.¹⁰ Jadnotny pógłěd na serbojstwo žo tak daloko, až wiži wón samo „roztorhanosć“ ako zgromadny zjaw, gl. sonet *Serbska roztorhanosć* (1904; ZS IV: 324).¹¹ Samo w nejžwěcej znatej basni, *Moje serbske wuznaće* (1891; ZS III: 70–76), žož basnikar teke woblutujo nutšikowne žělenje¹², glěda wón na lud, kraj a rěc ako na jadnotne zjawy. Nastanjo zašiš nuzkaneje zjadnotnosći wšykneho serbskego w myslenu basnikarja, což dajo se lažko rozměš ako reakcija na póstupujuce pšenimcowanje. Žělenje Serbow pó metože *divide et impera* spěchujo asimilaciju, a jano zjadnošenje wšykných Serbow móžo tomu zadoras.

hlowny reprezentant wopačneho formalneho basnjenja. To dyrbimy wuznać a našemu ludej skónčnje tež *zjawnje a sprawnje* wozjewić, zo njebychmy dlěje *škódnny* blud tych pódpěrali, kiž maja Zejlerja za pšikład w basnjenju, štož wón tola z wumělskeho stejšća nihdy być njemóže.“ (ZS X: 121)

⁸ Z drugego boka njedajo se wuzamknus, až wužywa Bart-Čišinski taki wuraz ako gótotowu formulu (gl. pódobny pad „Von der Maas bis an die Memel, von der Etsch bis an den Belt“ w notoriskej tšešej štuće nimskeje nacionalneje hymny) a njoco pótakem pokazaš wósebnje na Dolnu Lužycu.

⁹ Wuwzeša se namakaju we wurazach ako „přez Lužicy“ (*Swjedženski prolog*, 1880; ZS I: 56) abo „rjeńše ranjo Lužicomaj swita“ (*Serbja, přimajce so gratu!*, 1901; ZS IV: 33); gl. teke na plural „po Lužicach“ (*»Jednoće«. Chróšćanskemu spěwarskemu towarstwu k hodom*, 1876/77; ZS I: 12).

¹⁰ Pópšawem njejo to tencas jano bylo žělenje do dolno- a do górnoserbščiny. Maćica Serbska jo se zasajžila za jadnotne pódložki za pšawopis (tak pomjenjony analogiski pšawopis) a za zjadnošenje górnoserbskeju konfesionalneju wariantowu, ale rozdžěle, wósebnje mjazy dolno- a górnoserbščinu su wóstali: Pla Dolnych a Górných Serbow njejo mógał analogiski pšawopis wutłocyš šwabachsku tradaciju (ta jo samo zadorala dalšnemu zjadnošenju dolno- a górnoserbskeju analogiskeju pšawopisowu, na pš. pši górnoserbskem ř, kótaremuž stej wótpowědowalej dolnoserbškej š a š), procowanja wó pšibliženje standardneju rěcowu na drugih rowninach (wósebnje w słowoskłaže) njejsu byli wuspěšne, a górnoserbski purizm njejo mógał se pšesajžis w dolnoserbščinje.

¹¹ W kónčnem terćeše soneta spomnjejo Bart-Čišinski rěc a napomina zjadnošenje w rěcy: „Budž zwady kónc a zjednočmy so w rěči!“

¹² Gl. znate smužki „Lud naš džěleny a roztorhany / zwonka, znutřka, na wjacore wašnje / je a w ničim njeje žadyn cyłk. / A w tych jednotliwych wotščěpkach / telko zwady, ach, a ščěpje-nja!“ (ZS III: 70)

2. Jakub Bart-Ćišinski a serbske pismojstwo

Za traše serbojstwa jo, pó mēnjenju Barta-Ćišinskego a mlogich drugih procowarjow, jadnotnosć na wšykných pólach wjelgin wažna. To plaši teke za kulturu, a how wóseb-
nje za pismojstwo, dokulaž jo se w 19. stolěšu gľědała na pismojstwo ako na nejwušy
wuraz kultury. Wuwiše luda jo se wótblyšćowało we wuwisu literatury. Serbske basni-
karje (ako teke basnikarje drugih „małych ludow“)¹³ su togodla wužywali „klasiske“
literariske formy a su kšěli z tym pokazaš gódnošć serbsčiny. Wósebnje woblubowanej
stej bylejš heksameter a sonet (gl. pla Barta-Ćišinskego epos *Nawoženja* a přědnu bas-
nisku zběrku *Kniha sonetow*).¹⁴ Ako basnikař jo Bart-Ćišinski teke był mēnjenja, až ma
pismojstwo wažny nadawk we wójówanju serbskego luda za dalšne wobstaše. Togodla
njejo žeden žiw, až wón jo gľědał na serbske pismojstwo ako na jaden cełk. W južo
citěrowanej zběrce *Wysk a stysk* namakajo se programatiske sonet *Serbske pismojstwo*
(1904; ZS IV: 319). How se njespomnjejo žedne nutšikowne želenje, skerjej nawopak:
Serby su žěl hyšći wětšego cełka:

Lud serbski małki wulkeho je splaha
zbytk; małkeje tuž we wšitkim je měry.

Baseň napomina Serby ku zgromadnemu žělu na pólu literatury. Zajmne jo, až
njekritizěrujo Bart-Ćišinski how špatne twórjenje drugih serbskich basnikarjow abo
njespokojecu kwalitu serbskego pismojstwa w cełem, což howacej cesto cyni (gl. psisp.
7 a dolojce), skerjej nawopak. Wažne jo, aby se dopolnili prozne flaki w serbskem
pismojstwje:

Zo małkosć ta tež do pismojstwa saha,
so wě. – Pój pomhać pjelnic naše džěry!
Wukń, piš a přimaj maski so a liry
a z ducha syj, hdžež brózdza šeri naha!

Na pódlóžku basni nastanjo zašišć, až jo Bart-Ćišinski był zwólniwy pódpěraš wšake
basnjenje a až jo se jano wugronil pšešiwu nutšikownym rozestajenjam na pólu litera-
tury. Ale to wótblyšćujo jogo mēnjenje jano položnje. W zajmje serbskeje zgromad-
nosći jo wón w „procowarskich“ tekstach wobmrokował kritiku. Jogo pšawe mēnjenje
dajo se lěpjej wucytaš z publicistiki, z jogo teoretiskich tekstow, a wósebnje z jogo lis-
towanja. To plaši teke a wósebnje za Bartowe nastajenje k „serbskemu pismojstwoju“.

Pšegľěd tekstow publicistiskego raza, kenž jo Bart-Ćišinski napisał wó „serbskem
pismojstwje“, pokazuju, až jo wón rozměł pód tym zapšimješim gľownje gónoserbske
pismojstwo. To plaši wósebnje, gaž se nastawki zaběraju z beletristiku a gaž su teksty
napisane za nje-Serby, to groni za Nimce abo za njeserbske Słowjany. Dokradnjejše
pšepytowanje gľownych publikacijow Barta-Ćišinskego pokazuju to dosć jasnje.

¹³ K „małym ludam“ a teke „małym kulturam“ a „małym literaturam“ gl. nastawki w zběrniku Prunisch 2009 a tam citěrowanu literaturu.

¹⁴ Pópšawem jo Bart-Ćišinski dwójc wudał knigły sonetow. Přědne knigły, *Kniha sonetow*, su wujšli 1884 (ZS II: 5–61), druge, pód nadpisom *Wysk a stysk*, wózwajjone 1905 (ZS IV: 265–336), su njeoficialnje znate ako *Druha kniha sonetow* (ZS IV: 377). Ale teke druge knigły basnjow, wudate wót Barta-Ćišinskego, *Formy*, maju pšidatnu funkciju, pokazaš literarisku gódnošć gónoserbskeje rěcy, dokulaž wopšimjeju wšake basniske formy.

Prědny dlejšy nastawk wó „pismojstwje lužyskich Serbow“ jo Bart-Ćišinski napisał w nimskej rěcy, a wózwajony jo wón był w rusojскеj publikaciji *Сборник по славяноведению* br. 1 (1904) pód psewidnym (nanejmenjej za Serby) pseudonymom „J. B. Kukowski“: *Die Literatur der Lausitzer Serben zu Anfang des XX. Jahrhunderts*.¹⁵ (1904, ZS IX: 8–41)

Nastawk se zaběra z pismojstwom w šyršem zmysle, nic jano z rědneju literaturu. Togodla zachopijo wón z rěcneju kulturu. How se pomjeniju wójówarje za cystosć a korektnosć rěcy:

Nicht hoch genug anzuschlagen ist deshalb das ungeheuere Verdienst eines Jordan, Zejler, Pful, Buk, Hórník, Radyserb, Imiš, Muka, Ćišinski, Libš, Kral, welche die wendische Sprache von diesen fremden Elementen [...] gesäubert und sie allmählich auf jene Stufe erhoben haben, auf welcher sie heute steht, so daß sie wieder literaturfähig geworden ist. (ZS IX: 11)¹⁶

Nadpadnjo, až su wšykne nalicone procowarje za cystosć a korektnosć rěcy Górnoserby. Z nich stej se jano M. Hórník a A. Muka teke zaběralež z dolnoserbiskeju rěcu. Dolnoserbiske mjenja, na ps. K. W. Broniš, K. F. Stempel abo J. B. Tešnař, feluju zewšym.¹⁷

Pódobne jadnobočne nastajenje dajo se teke wucytaš z wótstawka wó gramatikach. Jadnučka sada, kenž se póšěgju na dolnoserbšćinu, klinicy tak:

In Dr. Ernst Mucke: »Vergleichende Laut- und Formenlehre der Niedersorbischen Sprache« (Leipzig 1891) ist auch für die obersorbische Sprache eine neue Klassifikation des Verbuns [...] aufgestellt. (ZS IX: 13)

Za Barta-Ćišinskego lažy pótakem gódnosć Mukoweje gramatiki jano w tom, až se teke zaběra z górnoserbskeju rěcu. Až jo to přědne wědomnosćne wopisanje dolnoserbiskeju rěcy, to jogo zazdašim njezajmujo.

Samsku bildku dajo pšeglěd poezije (18–27). How se spomnjeju H. Zejler a jogo „plejada“: „Wjaclawk, Warko, Cyž, Radyserb, Dučman, Fiedler, Domaška, Ćěsla, Bjedrich“ (19). Dosć wobšyrnje wopisujo awtor pótom nowu literaturu, wósebne „Jakub Ćišinski [...] Pseudonym für den Jakob Bart“ (19–25), a teke J. Wařtarja, M. Andrickego a J. Wingera (25–26). Bžez wuwzeša su to górnoserbske spisowarje.

¹⁵ Tekst citěrujo se how pó wudašu w ZS (IX: 8–41), kenž žo slědk na rukopis basnikarja. Šiščany tekst se rozeznawa wót rukopisnego jano pšez „drobne, njewažne wotchilenja“ (ZS IX: 278). Nadpadnjo, až tekst jo napisany w nimskej rěcy. Bart-Ćišinski jo se nažejał, až se wózwajijo w rusojskem pšestajenju (gl. list Arnoštoju Muce z 25. VIII. 1903, ZS XI: 211); do togo jo Muka jomu pisał: „Nastawk móžeš w němskej rěči pisać, woni jón přeloža na rusku“, ZS XI: 203). Rusojski wudawař Lamanskij (abo naražony pšestajař Holan) jo zazdašim wótpokazał pšeložk. Bart-Ćišinski jo pótom napisał Muce wó móžnosći pózdřejšego górnoserbskego pšestajenja, ale jano ako žycenje: „myslu sebi, do mamy w tym nastawku šwarny přehlad serbskeje literatury a zo by so wón w serbskim přeložku tež Serbam derje hodžał podać.“ (ZS XI: 218)

¹⁶ Nalicenje procowarjow se wóspjetuju we wótstawku wó wědomnosći w mało pšeměnjonej formje: „Zejler, Jordan, Pful, Smoler, Buk und Hórník [...] Muka, Ćišinski, Libš, Kral, Handrik“ (ZS IX: 28). How pomjenjony Jordan jo Jan Pětr Jordan.

¹⁷ Gl. wó Bronišu Pohončowa 2007, wó Stemplu pšedgrono R. Jenča ku knigłam Stempel 1963 a Kaulfürst 2005, wó Tešnarju Pernak 1998.

Wědomnostna literatura jo teke wopisana (28–34). Na zachopjeńku chwali Bart-Ćišinski źělabnosť A. Muki a spomnjejo jogo dolnosěrbsku gramatiku a (tencas hyšći njewózjawjony) dolnosěrbski słownik (z kritiskim pśispomnješim wó słowniku Zwahra).¹⁸ W toś tom wótstawku pišo awtor teke wó nabóžnej literaturje (32–34), lěcrownož žo how skerjej wó popularne, nic wó wědomnostne knigły. Někotare pśispomnješa, kež pótrefiju wósebnje njedosegajucu rěcnu cystość prjatkowanjow a knigłow¹⁹, su zazdašim teke wobmrokowane na gónosěrbsku situaciju, dokulaž kritizěruju rozestajenja mjazy protestantami a katolikami. Potom slědujo kritiske pósužowanje prjatkarskich knigłow:

Aus den vorhandenen Andachts- und Erbauungsbüchern läßt sich zwar eine ganz nette Sammlung herstellen – hervorzuheben ist die Tätigkeit von Handrij Dučman für die katholischen und Imiš und Domaška für die evangelischen Wenden –, allein eine Sammlung von Predigten – abgesehen von der ausgezeichneten »Domjaca klětka« des Dr. theol. Imiš, welche befriedigte – gibt es nicht; auf katholischer Seite ist noch nicht einmal ein Versuch dazu gemacht worden. (33)

How jo derje wižeš, až njeglěda Bart-Ćišinski na dolnosěrbske pismojstwo. Pla Dolnych Serbow su prjatkarske knigły dosć woblubowane. Pó spiwarskich knigłach (kež Bart-Ćišinski zewšym njespomnjejo) su wóni nejžwěcej rozšyrjone knigły w Dolnej Łužycy. Wót kónca 18. do kónca 19. stolěša su se prjatkarske wšakich spisowarjow šišćali w nanejmenjej žaseš nakładach. Pó bibliografiskima pśeglědoma su to Frycowe prjatkarske z lět 1792, 1842 a 1879, Šyndlarjowe prjatkarske z lět 1824, 1825 a 1829 a wósebnje Tešnarjowe prjatkarske z lět 1869, 1879, 1892 a 1900. Prjatkarske Tešnarja su se zazdašim šišćali kuždy raz z nakładom 1000 knigłow, což jo za Dolnu Łužycu wjelgin wjele.²⁰ Móžo se groniš, až su prjatkarske knigły nejžwěcej typiski žanr dolnołužyskeje nabóžneje literatury.

Na kóncu pśinoska slědujo hyšći wótstawk wó žurnalistic. How, a jano how, pišo Bart-Ćišinski wó wósebnosci dolnosěrbskego kulturnego žywjjenja (gl. dolojce). Drugi nastawk wó pismojstwje Serbow, *Die Literatur der Lausitzer Serben mit eingehender Beleuchtung ihrer Stellung in der Gegenwart*, jo Bart-Ćišinski napisał ned pó přědnem, zasej w nimskej rěcy (ZS IX: 77–121). Nastawk jo se wózjawil w serbiskem pśestajenju w casopisu Mašice Serbiskeje (Летопис Матице српске). Pó wopšimješu se lěbda rozeznawa wót přědnego nastawka, wósebnje což nastupa felujuce žiwanje na dolnosěrbske pismojstwo. Jadnučke mě, kež jo do wěsteje měry zwězane z Dolneju Łužycu, jo Hendrich Jordan, spomnjety w „plejaže“ Zejlerja (91).

Nutsikowne źelenje Serbow na pólu rěcy a wuslědki za pismojstwo spomnjejo Bart-Ćišinski jano pśipódlu w nastawku wó narodnem gibanju pla Serbow, kež jo se wó-

¹⁸ Teke how wón pódšmarujo, až njebužo to słownik jano dolnosěrbskeje rěcy, ale pódwjacornosłowjańskich rěcow w celem (29).

¹⁹ Toś ta kritika plaši teke za pšeložk biblije (za wuwžešim pšeložka Hórniku, kež se chwali ako „geradezu klassische Übersetzung“). Lěc jo Bart-Ćišinski znał dolnosěrbske pśestajenje biblije (Fabriciusowe Nowego testamenta a Frycowe Starego testamentu), njedajo se wucytaš z teksta.

²⁰ Gl. Jenč 1881:37–40 a Jordan 1902: 16. K tomu pśidu hyšći šišće jednotliwych prjatkowanjow, gl. Jenč 1881: 40–41.

zjawił 1904 w Rusojskej w rusojskej rěcy.²¹ How pšeražijo wón swójo nastajenje k položenju Dolnych Serbow w swójej koncepciji:

Ćezki zadžewk w rozwiću serbskeje literatury je rozdźelenje luda na dvě dosć rozdźelnej skupinje: na hornjo- a delnjoserbsku, na kotrejuž zjednoćenje do jedneje literarneje rěče njeje ani myslić. [...] Džensa džělaja Serbja wosebje wjele na jednotnej literarneje rěči [...] (ZS IX: 53)

Z argumentacije jo wizeš, až pišo Bart-Ćišinski na zachopjenku wó Górnych a Dolnych Serbach a wó dwěma pisnyma rěcoma, kótarejž njedajotej se zjadnošiš. Ale w drugej z citěrowaneju sadowu pósěgujo se słowo „Serbja“ jano na Górnoserby.²²

Co slědujo z togo? Teoretiski ma Bart-Ćišinski pšecej cele serbojstwo a teke cele serbske pismojstwo pšed wócyoma, gaž wužywa wuraza „serbojstwo“ a „serbske pismojstwo“. Faktiski jo to pšisamem bžeze wuwzeša jano górnoserbski žěl luda a literatury.

3. Jakub Bart-Ćišinski a dolnoserbke pismojstwo

Pšepytowanje twórjenja Barta-Ćišinskego jo pokazalo, až se wón zajmujo głownje (abo pšisamem bžeze wuwzeša) za górnoserbske položenje, gaž wón pišo wó „Serbach“ a wó „serbskej literaturje“ powšyknje. Ale jogo twórjenje wopšimjejo teke teksty, žož se wón zaběra wósebne z dolnoserbckimi pšašanjami. Take teksty su za wětšy žěl publicistiske; w poetiskich twórbach njejsom namakał žednych pšikładow. Pódobne wobmrokowanje plaši teke za wopšimješe tekstow: Wóni se zaběraju z dolnoserbckuju publicistiku a zamjelcyju rědnu literaturu, wósebne basnistwo.

Prědny pšikład pšizo z raneje publicistiki Barta-Ćišinskego. Wón njejo tencas pisał jano za serbsku zjawnosć, ale teke za čechojsku, žož jo wón kšěl wabiš za Serby w duchu słowjańskeje mjazsobnosći. W jadnom z tych nastawkow, *Z „polozapomenuť“ země slovanske*²³, kenž jo nejskerjej sam napisał w čechojskej rěcy, zaběra se wón teke z položenim na pólu publicistiki w Dolnej Łužycy:

Jako ve všech poměrech, tak též vzhledem literatury poskytuje Delní Lužice obraz velmi smutný.

Pro Srby dolnolužické vycházel dosaváde v Chotěbuzi (Cottbus) týdně politický: Bramborski serbski casnik redakci Šwely, jediný to časopis dolnolužický vůbec! List tento neuspokojoval však odběratele, dilem že býval velice skrovného a suchého obsahu, dilem pak, že se nepřidržel stále pokračujících oprav jazyka. By se tedy starému nepořádku a věčnému šlendriánu jednou odpomohlo, aby list byl psán v duchu svěžejším a zajímavějším a tak v Dolní Lužici stal se mocí a železným sloupem národní existence, vstoupili začátkem tohoto roku dva osvědčení spisovatelé M. Kósyk a H. Jórdan do redakce a vydávají nyní časopis ve zvětšeném formátě a z pestrým obsahem pod jménem Bramborske Nowiny ve spojení s dosa-

²¹ Original nastawka, napisany w nimskej rěcy, jo zazdašim zgubjony. W ZS jo wótsišćany serbski pšeložk z rusojskego teksta (ZS IX: 42–56).

²² „Serbski“ a „Serby“ wužywa Bart-Ćišinski pótakem rownocasnje ako hypero- (wšyknje Serby) a hyponym (jano Górnoserby).

²³ Bart 1881. W górnoserbskem pšestajenju jo nastawk pšistupny w ZS VIII: 138–148. Nadpismo pósěgujo se na drugi nastawk Barta-Ćišinskego ze samskego lěta, *Ze zapomenuť země*, wózwajjony w casopisu *Ruch* (gl. ZS VIII: 133–137 a 259).

vadním redaktorem Šwelou. Pokrok k lepšimu jest bez pochyby patrný, avšak mnoho ještě postrádáme.

Nákladem Poláka A. J. Parczewského nejšlechetnějšího příznivce a podporovatele národa lužického, vyšel loni první kalendář v nářečí dolnolužickém: Pratyja za dolnolužyskich Serbow redakci M. Hórnika. I letos opět nákladem téhož Parczewského kalendář tento vyšel. Jeho obsah, dosti zajímavý, pochází od nejlepších spisovatelů dolnolužických, i ilustrace postačují požadavkům kalendářním. (Bart 1881, c. 73)

How nadpadnjo pozitiwne gódnošenje nejnowšego wuwisa wósebnje na pólu jadnučkego dolnosěrbskego casnika we zwisku z tym, až stej „nazgónitej spisowašela“ Kósyk a Jordan zastupilej do redakcije.

Pśisamem běrtyl stolěša pózdžej wrošijo se Bart-Ćišinski zasej k položenju dolnosěrbskego casnikarstwa w južo spomnjem nastawku *Die Literatur der Lausitzer Serben zu Anfang des XX. Jahrhunderts*:

Für die Niederlausitzer Wenden erscheint in Wojerecy unter Redaktion Šwjelas sen. der Bramborski Casnik, eine politische, aber sehr wenig befriedigende Wochenschrift, ein karger Notbehelf aus alter Zeit, welche längst einem neuen Unternehmen hätte Platz machen müssen, das in größeren Zügen und vor allem in mehr nationalem Geiste zu führen wäre. In der jetzigen Gestalt ist das Blatt ein trauriges Zeugnis für die traurigen Zustände der wendischen Niederlausitz. (ZS IX: 39–40)

Take doś kritiske wugronjenje pokazujo, až jo se pó měnjenju Barta-Ćišinskego stary „šlendrián“ (gl. górzejce) pó wudrogowanju M. Kósyka a wustupjenju H. Jordana z redakcije casnika zasej wrošil.

W tom casu jo Bart-Ćišinski južo był redaktor celosěrbskego casopisa *Łužica*, a togodla by se dejala wócakowaš wěcej nastawkow wó dolnolužyskich nastupnosćach z jogo pjera. Ale take wózjawiju se jano ředko. Pokazaš móžo se na pšipowěženje nowego casopisa *Wósadnik*:

W decembru tutoho lěta je w Delnjej Łužicy 1. čisło nowje serbskeje nowiny wušło, Wosadnik, cerkwine poweści [sic! R. M.] za Picańsku a Janšojsku wosadu. [...] Tuta nowinka nas wutrobnje zwjeseluje a so horco džakujemy knjezej fararjej Rěži za tutón skutk serbskeje lubosće. Přejemy jemu z cyłeje wutroby wjele zboža a mlódej nowinje rjany wuspěch a bohate rozšěrjenje mjez serbskim ludom. Sława! (1904, ZS IX: 162)²⁴

Wušej togo jo Bart-Ćišinski hyšći napisał nekrolog na Sauerweina (1905, ZS IX: 122–123) a recenziu na Šwjelowu gramatiku (1905, ZS IX: 188–189).

W publicistiskich tekstach Barta-Ćišinskego namakajo se južo wěcej kritiskich naspomnjenjow, nježli w basnjach. Njeglědajucy na to musy se teke w publicistice licyš z tym, až zamjelcujo abo wóslabja awtor kritiku z taktiskich zawinow. Nejbližej k pšawemu měnjenju Barta-Ćišinskego su nejskerrej jogo gódnošenja w listowanju, wósebnje w listach, kenž jo pósłał nejblišemu pšijašeloju, A. Muce. How namakaju se wugronjenja, kenž su wó wjele wěcej kritiske. Rozdžěl mjazy publicistiku a listami daš

²⁴ Pšipowěženje jo se stało na pšosbu A. Muki (list Bartoju-Ćišinskemu z 5. XII. 1904, ZS XII: 84). Nejskerrej jo Muka teke w drugih padach, žož se dolnosěrbske nastupnosći spomnjeju, był *spiritus rector*.

pokažotej wurězka z listowanja k temam, naspomnjetym w nastawkach. Tak pišo Bart-Ćišinski Muce krotko pó wózjawjenju nastawka, žož jo pozitiwnje gódnosił pšeměnje-nja w redakciji dolnoserskego casnika (Bart 1881, gl. górjejece), w aprylu 1881 slědujuce:

N B Bramborske Nowiny su z kóždym čisłom hubjeńše. To je woprawdže phi a hańba! Tu so Jordanowy ženij w połnym swětle pokazuje! Facta demonstrant! (ZS X: 109)

Zajmne jo pši tom, až wużywa Bart-Ćišinski how wariantu mota swójeje předneje zběrki basnjow (*Kniha sonetow*), kenž bužo se wózjawiš w lěše 1884: „Facta loquuntur!“

Pódobnje jo to z pšipowěženim casopisa *Wósadnik*. Njeglědajucy na chwalbu a zjawne glukuzycenja w casopisu wiži wón nowe wuwise na pólu dolnoserskego casnikarstwa w lisće na Muku ze 19. III. 1905 dosć kritiski:

Chcemy tola so za tym prócować, zo naši delnjołužiscy bratřa njebychu duchowne a materialne mocy takle njerozumnje drjebili, hdyž nětko počinaju wudawać »wosadniki« za kóždu wosadu; prócujmy so, zo bychu so zjednočili a založili *jedyn*, ale wulki nabožny časopis za *cyłu* Delnju Łužicu! Dale, zo bychu rozšřerili Casnik! (ZS XII: 142)

Gaž se glěda na celu wobšyrnu spisowašelsku žěłabnosť Barta-Ćišinskego, musy se groniš, až pišo wón wjelgin mało wó dolnołužyskem pismojstwje, a gaž se z nim zaběra, pón su jogo wuwježenja dosć kritiske.

4. Jakub Bart-Ćišinski a Mato Kósyk

Pši pšepytowanju zwiskow Barta-Ćišinskego z dolnoserskim pismojstwom su jogo póšěgi z drugim „klasikarjom“, Matom Kósykom, pšecej wósebnje zajmne. Toš te póšěgi su napašawdu wjelike gódańko: Nejžwěšty górnoserbski a nejžwěšty dolnoserski basnikař, pšisamem samskeje staroby (Mato Kósyk 1853–1940, Jakub Bart-Ćišinski 1856–1909), stej žywej byłej a twóriłej w samskem casu (twórby Barta-Ćišinskego wózjawiju se wót lěta 1876 w šišću, Kósykowe wót lěta 1877), a zazdašim njejest se wósobinski póznałej a njejest se pópšawem pšipóznałej: Kósyk njespomnjejo Barta-Ćišinskego daniž w basniskich tekstach a w publicistice, daniž w listowanju; Bart-Ćišinski pišo wó Kósyku jadensamy raz w šišću (gl. górjejece), dwójce w listowanju (gl. dołojce). Zgromadnosť basnikarjowu wobmrokujo se pótakem na šišć, dokulaž se jeju twórby namakaju wót zachopjeńka 80tych lět gromaže w casopisoma *Lužičan* a *Lužica*. Wušej togo stojtej gromaže na wuzwignjonem městnje, rozmjej w drugem zwězku *Słowjańskego almanacha* (Poznik 1880), ako zastupnika młodych serbskich basnikarjow.²⁵ Toš ten zwězk *Słowjańskego almanacha* jo předny raz wopšimjeł serbske wót-

²⁵ *Słowjański almanach* jo był pšedewžeze w duchu słowjańskeje mjazsobności a jo kšěł cytarjam pšedstajiš wšake słowjańske literatury pšez twórby w originalnych rěcach. Drugi zwězk jo wopšimjeł žewješ wótzělenjow: rusojске, „małorusojске“ (ukrainske), pólske, serbske (z dwěma pódwótzělenjoma), čehojske, słowakske, słowjeńske, chorwatske, serbiske a bulgarske). Nadpis jo togodla teke był w žewješ rěcach. Wó *Słowjańskem almanachu* gl. Páta 1925.

želenje, za kótarež jo M. Hórnik był zagronity redaktor a jo teke wubral teksty. W górnoserbskem pódwótželenju su to byli baseń J. Radyserba-Wjele (131), styri basni Barta-Ćišinskego (132–135) a krotki kusk prozy Hórnika (135–137); w dolnoserbskem pódwótželenju su stojali dvě basni H. Jordana (137–139) a pěš basnjow z pjera Kósyka (139–144). Hórnik jo na taku wizu nejskerjej kšěl pšedstajíš pšecer jadnogo basnikarja ze staršeje (Radyserb-Wjela, Jordan) a jadnogo z młodšeje generacije (Bart-Ćišinski a Kósyk). Njejo znate, lěc stej Bart-Ćišinski a Kósyk dostałej eksemplary almanacha, dokulaž su knigły ned pó wózjawjenju byli zakazane a konfiscěrowane.²⁶

W nastawku *Z „polozapomenuť“ země* (Bart 1881, gl. górzejce, pšisp. 23) jo Bart-Ćišinski chwalił Kósyka ako nazgónitego spisowašela a jo wugronił nažeju, až móžo wón (gromaže z Jordanom) powušyš kwalitu jadnučkego dolnoserbskego casnika.²⁷ Indirektnje pšípóznajo wón teke Kósykowy basnikarski talent w pózdžejšem lišće na Muku ze 10. VIII. 1887. To se stanjo w ramiku wótšeje kritiki wopšimješa casopisa *Lužica*.²⁸

Stajnje na přnim měsće bamborjenja stareho Pfula, kotrež drje sćežka wjele čitarjow namakaja. Tak hodži drje so bachtać w zymje za kachlemi, ale do literariskeho časopisa – ně, to mje boli! K Pfulaj přizamkuje so hódnje a dostojnje Šyman, jeho kritizować nochcu, ale to Ći praju, pósćel wšitke Šymanowe »pěsnje« jenemu nještroniskemu kritikej, a jelizo jena jenička před jeho sudom wobstoji, daj ju na marmor zaryć. Šymanowe »pěsnje« nimaja ani formy, ani mysličku, ani barby, ani poezije. A tute wěcki we »Lužicy«, kotraž dyrbi naše literariske žiwjenje před słwjanskim swětom reprezentować – to je škandal!!! A k tomu druhy kusk sentimentalneho žwamljenja »cunjeho lyrika« Fiedlerja, njezrale pospyty talentowaneho, ale přez wrótnu serbsku kritiku skaženeho Kósyka, tu a tam směšne zaklimpnjenje toho abo drugeho »poety«, a hlej, to je signatura poezije we »Lužicy«, hlej, tu maš tu cyłu wobradu, kotrež přēju, zo by bórže splěśniła a zo tak młode talenty dale kazyc njemóhla. (ZS X: 141)²⁹

Hyšći raz spomnjejo Bart-Ćišinski Kósyka w listowanju z Muku (list z 27. XI. 1897):

Kak to, zo Kósyk wjace nič njepiše? Měl by so namołwjeć. Tohorunja jara lěni być počina Libš. (ZS XI: 20)

²⁶ Zakaz jo był zwězany z tym, až jo ukrainske wótželenje wopšimjeło tekst Michajla Drahomanowa, znatego „rewolucionarja“. Dalšne zwězki njejsu zazdašim wujšli (Páta 1925).

²⁷ Ako jo wizeš z lista Barta-Ćišinskego na Muku z apryla 1881 (gl. górzejce) njejo se nažeja spoňila. Zajmne jo, až njepyta wón winu pla Kósyka, ale pla Jordana.

²⁸ Adresat lista, Muka, jo tencas był zagronity redaktor casopisa. Glědajucy na take jěre wugronjenja, dajo se rozměš, cogodla jo J. Winger musał w nekrologu (žož se pó tradiciji njedej pisaš „nihil nisi bene“) pšiwdaš, až Bart-Ćišinski „mnohich njebě lubušk“. Móžo se teke rozměš, až jo toš to wugrono služyno ako nadpis za knigły wó basnikarju (Malink 1970, wósebne b. 11).

²⁹ Zajmne jo pšispomnješe jadnogo z wudawarjowu listowanja Barta-Ćišinskego, M. Krječmarja, ku kritice Kósyka: „Ćišinski ma prawje; dobra, objektivna kritika budžeše tež Kósykej jara spomožna była.“ (Krječmar/Nowotny 1958: 282). Krječmar njejo mógal wěžeš, až jo Kósyk taku kritiku dostał, a to wót Muki, kenž jo teke kritizował Barta-Ćišinskego na samsku wizu. Gl. list Kósyka Muce z 11. III. 1882 (SMK 4: 156–159); list Muki njejo zachowany.

To groni, až jo Bart-Ćišinski pšipóznawał wěstu talentowanosc Kósyka (lěcrownož jo kritizował jogo „njezdrjalosc“). Fakt, až jo woblutował Kósykowe basniske mjelcanje ku kóncujo 90tych lět, pokazuju indirektnje teke na pšipóznaše.³⁰

Na pódložku togo njezwólnego pšipóznaša w listowanju nastanjo pšašanje, cogodla njejo Bart-Ćišinski pisał wěcej wó Kósyku w swóжих publicistiskich tekstach. Jo wón zabydnuł swójego dolnoserbskego kolegu? Móžne wótegrono dajo póglěd na to, kak wobchada Bart-Ćišinski ze swóжими žrědłami. Daš to se pokažo na jadnom pšiklaže.³¹

We swóжих wuwježenjach w nastawku *Die Literatur der Lausitzer Serben zu Anfang des XX. Jahrhunderts* citěrujo Bart-Ćišinski wobšyrnje mēnjenja Georga Adama z nastawka *Die wendische Renaissance* (Adam 1900). Mjazy drugim pšiwzejo wón *verbatim* cěly wótstawk wó sebjě³², ale wuwóstajijo kritiske wugronjenja Adama.

Adam pišo slědujuce:

Im Jahre 1880 trat er [Bart-Ćišinski, R. M.] vor die Öffentlichkeit mit einem fünfkichtigen Drama, „Auf dem Burgwall[“] (Na Hrodźišću), dessen Stoff der alten wendischen Geschichte entnommen ist, und das zur Zeit der Einführung des Christentums spielt. Obgleich dieses Werk den Anforderungen der Dramatik nur recht wenig entspricht, ist es doch nicht ohne Bedeutung, zunächst als erster Versuch auf diesem Gebiete in der wendischen Litteratur, sodann, weil es schon auf die starke lyrische Begabung des Dichters hinwies. (Adam 1900: 1560)

Pla Barta-Ćišinskego klincy to tak:

Im Jahre 1880 trat er in die Öffentlichkeit mit einem fünfkichtigen Drama ‚Na Hrodźišku‘ ..., welches schon auf die starke lyrische Begabung des Dichters hinwies ... (ZS IX: 23 [wuwóstajeńske dypki stoje w originalu, R. M.]³³)

Ze samskego nastawka citěrujo Bart-Ćišinski teke (pozitiwne) gódnosenje Andrickego, ale zamjelcyjo cěly wótstawk wó Kósyku:

Eine eigene Stellung nimmt als Niederlausitzer Mato (Matthäus) Kósyk ein, der im Jahre 1853 als Sohn eines wendischen Bauern in Werben geboren wurde. Kósyk hat sich hauptsächlich durch seine in Hexametern geschriebene Idylle „Die wendische Hochzeit im Spreewald“ (Serbska swažba w Błotach), die in drei Gesängen liebliche, mit inniger Wärme ausgeführte Bildchen aus dem Leben der wendischen Bauern liefert, einen Namen erworben. Neben einer Anzahl lyrischer und kleinerer epischer Dichtungen schrieb Kósyk ferner das Epos „Der Verrat des Markgrafen Gero“ (Přerada markgrofy Gera), das die grausame Unterdrückung der Wenden im 10. Jahrhundert schildert. Seit dem Jahr 1883 lebt Kósyk als Pfarrer in den Vereinig-

³⁰ Bart-Ćišinski njejo mógał wěžeš, až jo Kósyk rowno we tom casu měł dosć žywjeńskich šěžkosćow (gl. Kósykowe listowanje z togo casa, SMK 6: 113–137, a Dalitz/Stone 1977: 62–63). A wón teke njejo mógał pšedwizeš, až bužo Kósyk pó dlujkem mjelcanju zasej basniš w 20tych lětach slědujucego stolěša.

³¹ By było zajmne, zestajiš wšykne citaty a je pširownaš z originalami. Z wuwóstajenjow by se mógało zgóniš wjele wó na- a wótlědach Barta-Ćišinskego.

³² Njeserbskim cytarjam nejskerrej njejo było jasne, až jo basnikař Bart-Ćišinski teke awtor nastawka, dokulaž jo pisał pód pseudonymom J. B. Kukowski, gl. górzejce, b. 14.

³³ W drugem pšiklaže pšeměnjijo Bart-Ćišinski Adamowy original „Viel Mitstrebende und Nachfolger hat Cišinski noch nicht gefunden“ (Adam 1900: 1560) do „Viele Mitstrebende und Nachfolger hat Čišinski nicht gefunden“ (ZS IX: 26).

ten Staaten von Nordamerika, aber er ist seiner wendischen Heimat treu geblieben, und noch immer finden wir seine Dichtungen neben denen Ćišinskis und Wałtafs in der wendischen litterarischen Monatsschrift „Lužica“ (Die Lausitz). (Adam 1900: 1560)

Pśikład pokazuju (a dalšne pśikłady by to wobkšušili), aź jo Bart-Ćišinski, zazdašim z wótglědanim, zamjelcał Kósyka we swóych nastawkach wó „serbskem“ pismojstwje.

Na drugem boce nastanjo pšašanje, kak jo Kósyk póstupował z Bartom-Ćišinskim. How nadpadnjo powšykne mjelcanje: Mě Barta-Ćišinskego njejo žednje naspomnjete. Problem jo, aź njejo wěste, kak wjele jo Kósyk wěžel wó górnosěrbskem koleze. We Wjerbańskich lětach jo wón zawěsće cytał basni Barta-Ćišinskego w casopisoma *Lužičan* a *Lužica*, dokulaž su se tam jogo twórbje teke wótšišćali.

Móžno teke jo, aź stej Hórnik a wósebnje Muka naspomniłej Barta-Ćišinskego we swóych (njezachowaných) listach Kósykoju, ale to se we Kósykowych wótegronach njewótšišćuju.³⁴

Pó wudrogowanju njejo Kósyk *Lužicu* wěcej pšawidlownje cytał³⁵, jano *Casnik* jo pšecej dostawał, ale tam njejsu se tencas basni Barta-Ćišinskego wótšišćali. Wušej togo dajo objektivnu zawinu, cogodla njejo se Kósyk wósebnje zajmował za basnjenje Barta-Ćišinskego: Formalna kšutość togo slědnego njejo wótpowědowała pšedstajenjam Kósyka. To dajo se wucytaš z rozestajenja mjazy Kósykom a Muku, žož jo Muka zastupował pominanja Barta-Ćišinskego, kótarež jo Kósyk wótpokazał.³⁶

Pótakem pokazuju se wěsta asymetrija w pósěgach Barta-Ćišinskego a Kósyka. Bart-Ćišinski jo wěžel, co a kak pišo Kósyk a jo jogo z wótglědanim wuzamknuł ze swóych literarno-historiskich nastawkow. Njejo jasne, cogodla jo wón tak póstupował.³⁷ Kósyk jo nejskerkej póznał basnjenje Barta-Ćišinskego w casu do wudrogowanja (1883) a jo jogo pón (w casu jogo nejžwěšće literariskeje aktiwnośći) zgubił z wócowu.

*

Gaž se glěda na „serbskosć“ Barta-Ćišinskego powšyknje, pón musy se pšiwdaš, aź žo pla njogo skerkej wó „górnosěrbskosć“: to celosěrbske jo za wětšy part deklaratiwne. Wuglěda tak, ako by jomu samo čechojska kultura (a wósebnje čechojske pismojstwo) była bliša, nježli dolnosěrbska. To dajo se wujasniš na wšaku wizu, a wujasnenja njeplaše jano za Barta-Ćišinskego, ale teke za wětšy žěl górnosěrbskich procowarjow togo casa.

³⁴ Z lista Kósyka na Muku z 11. III. 1882 (SMK 4: 158) móžo se wucytaš z wótegronow Kósyka, aź jo Muka pširownał Kósykowe basnjenje ze Zejlerjowym (a indirektnje ze Sauerweinowym), ale Barta-Ćišinskego nejskerkej njejo spomnił.

³⁵ Gl. list Kósyka Bogumiłoju Šwjeli z 8. II. 1893: „„Lužicu“ nječitam tudy, tako zas zachopiju.“ (SMK 6: 69)

³⁶ Gl. wósebnje južo spomnjety list Muce z 11. III. 1882, žož Kósyk zašćitujo swóju wizu basnjenja (SMK 4: 156–157).

³⁷ K tomu dajo wšake mēnjenja, gl. na pš. F. Mětšk w pšedgronje k dolnosěrbskem pšestajenju basni *Moje serbske wuznaće*: „Šim mjenjej k rozměšju jo, aź w literaturo-historiskich esejach Ćišinskego kuźde wobspomnješe Kósyka brachujo, kaž tam dolnosěrbske pismojstwo w celem jano na samej kšomje se pokazuju. [...] Pšisamem se zda, aź jo Ćišinski w Kósyku mjenjej togo k mejstrowanju tych samych nadawkow a cilow zwězanego basnika-towariša, ale wjele wěcej jadnogo pópšawem njepóžedanego riwala wižel ...“ (Bart-Ćišinski 1980: 10)

Ta nejučwajnejša zawina jo bžeze cwiblowanja był rozdžěl mjazy kulturnym žywjenim w Górnej a w Dolnej Łužicy. W Górnej Łužicy jo se južo dlejšy čas pómašem mógała (a musała) rozwijaš swětna kultura, a to wósebnje na pólu literatury. To jo było notne, dokulaž jo se nabóžninska kultura w Górnej Łužicy žěliła na katolsku a ewangelsku tradiciju. Jano na njekonfesionalnem pódložku jo se mógała dojšpiš wětša jednotnosć, a mjazsobnosć jo se togodla koncentrowała na nutsikowne zjadernošenje katolskich a ewangelskich (Górnych) Serbow. Pla Dolnych Serbow njejo taki nadkonfesionalizm był notny, a nastawajuca swětna literatura jo na dlejšy čas zachowala zwěžanosć z nabóžnym pismojstwom.

Pšíkład za dalšne wuwise pismojstwa pla Górnych Serbow jo była čechojska literatura; zmócnila jo se pótakem skerzej słowjańska mjazsobnosć a nic celoserbska. Młode Serby z Górnej Łužicy, kenž su se kubłali na uniwersitach, su se tam wopóznali z kulturu drugih Słowjanow. Na katolskem boce jo se to stało w Praze (w serbskem seminarje), na ewangelskem w Lipsku, kenž jo tencas był jedno z nejučwětšych zmakanišćow studentow ze wšakich słowjańskich krajow. Pla Dolnych Serbow njejsu kontakty z kulturnym žywjenim słowjańskich susedow (w přědnym rěže Pólakow) byli tak kšute. Pólaki na drugem boce njejsu se tak mócnje zasajžali za słowjańsku mjazsobnosć ako Čechy a njejsu w Serbach wizeli pódttöcone słowjańske bratšy.

Wuslědk takego rozdžělnego wuwisa jo była wěsta rozdžěra abo teke wěste wócuźbnjenje mjazy Górnymi a Dolnymi Serbami. Dokulaž jo se to pominála słowjańska mjazsobnosć, jo se pódšmaruła serbska jednotnosć abo nanejmnjenjej zgromadnosć, ale za wětšy part jo to jano było deklaratiwne.³⁸

Až to pšitrjefijo teke za Barta-Čišinskego, njepšechwatajo. Ako absolwent serbskego seminara w Praze, kenž jo měł wuběrne kontakty ze zastupnikami čechojskego a powšyknje słowjańskego kulturnego žywjjenja, a ako katolski duchowny jo jomu Dolna Łužyca pšecej była cuza, a wón njejo se wósebnje zajmował za jeje kulturne swójarahnosći. To jo nejskerzej teke zawina za jogo zamjelcanje literaturneje žělabnosći Kósyka. Dokulaž jo pla Kósyka teke felował zajm za twójenje Barta-Čišinskego, njejo pšišlo k mjazsobnemu wobwliwowanju a wobogašenju. Akle pó přědnej swětowej wójnje su se twórbje Barta-Čišinskego recipěrowali w Dolnej Łužicy.

Bibliografija

- Adam, Georg 1900: Die wendische Renaissance. W: Das litterarische Echo 2/22, 1558–1561.
- Bart, Jakub 1881: Z „polozapomenuté“ země slovanské. W: České noviny, c. 66 (18. 3.), 68 (20. 3., příloha), 73 (26. 3.).
- Bart-Čišinski, Jakub 1980: Mojo serbske wuznaše. Mein Bekenntnis. Budyšin.
- Dalitz, Richard, Stone, Gerald 1977: Mato Kosyk in America. W: Lětopis A 24/1, 42–79.
- Hantška, Gerat 1985: Naše korjenje. K stawiznam a kulturje Dolnej Łužyce. Publicistika 1954–1983. Budyšin.
- Jenč, Korla Awgust 1881: Pismoństwo a spisowarjo delnjołužiskich Serbow. Wot (1548) 1574–1880. Lipsk.

³⁸ Wuwzeša, žož jo mjazsobnosć teke pytnuš w publikacijach a w konkretnem žěle, su na ps. M. Hórnik a A. Muka mjazy Górnoserbami, J. B. Tešnař a pódždej B. Šwjela mjazy Dolnoserbami.

- Jordan, Hendrich (wud.) 1885: Wěnk serbskich spiwanjow za našu mložinu. Wudany wót Mašice Serbskeje. Wórjeje (Towafstwowe knižy; 12).
- Jordan, Hendrich 1902: Pismowstwo delnjołužiskich Serbow. Wot lěta 1881–1900. W: ČMS 55, 13–20.
- Kaulfürst, Fabian 2005: Studije k rěcy Kita Fryca Stempla. Budyšin (Mały řed Serbskego instituta; 7).
- Krječař, Mikławš, Nowotny, Pawoł (wud.) 1958: Čišinskeho listowanje z Muku a Černym. Budyšin (Spisy Instituta za serbski ludospyt; 8).
- Lorenc, Kito (wud.) 1981: Serbska čitanka. Sorbisches Lesebuch. Leipzig (Reclams Universal-Bibliothek; 602).
- Malink, Pětr (wud.) 1970: Mnohich njebě lubušk. Wo žiwjenju a skutkowanju Jakuba Barta-Čišinskeho. Budyšin.
- Měťšk, Frido 1976: Rozwažowanja k městnu delnjoserbskeje literatury w stawiznach serbskeho pismowstwa. W: Rozhlad 26, 7/8, 284–290.
- Měťšk, Frido 1982: Chrestomatija dolnosěrbskego pismowstwa wot zachopjeńka až na cas kněstwa fašizma w Němskej. Budyšin.
- Młyńk, Jurij 1956: Skicy k stawiznam serbskeje literatury. Berlin.
- Nowotny, Pawoł 1983: Dolnosěrbske pismojstwo 1918–1945. Budyšin.
- Páta, Josef 1925: Lužickosrbská účast při vídeňském Slovanském almanahu roku 1880. W: Slovanský Přehled 1914–1924, 182–192.
- Pernak, Měto 1998: Jan Bjedrich Tešnař (1829–1898). Z jogo žywjenja a žěla. Barliń.
- Piniekowa, Christiana 1993: Die sorbische Literatur. W: Serbja w Němskej. Die Sorben in Deutschland. Sieben Kapitel Kulturgeschichte (wud. D. Scholze). Bautzen, 115–145.
- Pohončowa, Anja 2007: Kito Wilhelm Broniš (1788–1881) – pózabyty dolnosěrbski rěcywědnik. W: Lětopis 54/2, 65–89.
- Poznik, Radivoj (wud.) 1880: Slovanský almanah – Słowjanski almanah – Славянськиј альманах – Slovanský almanah – Slavjanski almanah – Славянскій альманахъ – Slovjenski almanah – Славянскій альманахъ – Славенски алманах. Wien.
- Prunitsch, Christian (wud.) 2009: Konzeptualisierung und Status kleiner Kulturen. Beiträge zur gleichnamigen Konferenz in Dresden vom 3. bis 6. März 2008. München; Berlin (Specimina philologiae slavicae; 155).
- SMK: Kosyk, Mato 2000– : Spise. Celkowny wudawk 1– . Budyšin.
- Stempel, Kito Fryco 1963: Te tśi rychle tšubały a druge pěśni. Budyšin (Pomniki serbskeho pismowstwa; 1).
- [Witkojc, Mina] 1929: Jakub Bart-Čišinski. W: Serbski Casnik 80/44 (1. XI.), 1–2.
- ZS: Bart-Čišinski, Jakub 1971–1985: Zhromadžene spisy I–XIV. Budyšin.